

MONDROS'A GİDEN YOL

GOTTHARD JAESCHKE

— *Dostum rahmetli Tevfik Bıyıklıoğlu'nun
aziz hâtırasına* —

Türk Tarih Kurumu'nun sayın eski Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu, bilindiği gibi, Türkiye'nin hayatî önemli ülkelerinin işgaline sebep olan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde İstiklâl savaşına yol açan Mondros mütarekesi ile ayrıca ilgilenmiştir¹. Mütareke konferansı hakkında belgelere dayanan bir tasviri, Âli Türkgeldi'ye² ve mütareke müzakerelerine memur murahhaslar heyetinin teşekkülü ile ilgili bulunan tafsilâtı, babası Ali Fuat Türkgeldi'ye borçluyuz³. Aşağıda, her iki tarafın konferans hazırlıkları tarihçesine biraz ışık getirmeye teşebbüs edilecektir.

I. Başkan Woodrow Wilson'a müracaat :

Makedonya ve Filistin'de müdafaa cephelerinin çökmesi (15 ve 19 Eylül 1918), Osmanlı hükümetini, öbür müttefikler ile birlikte uzunca bir zamandan beri ümitsiz bir hale gelmiş olan savaşı durdurma keyfiyetini düşünmiye sevketti⁴. Bu sebeplerdir ki Osmanlı devleti, Berlin Büyük Elçisi Rifat Paşa'yı müttefiklerin durumu müştereke müzakere etmelerini telkin etmiye memur etti ve Alman hükümetinin, Başkan Woodrow Wilson'dan, öne sürmüş olduğu 14 noktaya dayanarak barış istemek hususundaki teklifini⁵ -bilhassa 12 inci noktanın

¹ Mondros mütarekenamesinde Elviye Selâse ile ilgili yeni vesikalar (Belleten, cilt XXI, s. 567-584); Birinci Dünya harbinde ve Mondros mütarekesi sıralarında Boğazlar problemi (Belleten, cilt XXV s. 81-93); Mondros mütarekenamesinin bazı özellikleri üzerine (VI. Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961).

² Mondros ve Mudanya mütarekenamelerinin tarihi (Ankara 1948). Müellif, 29 Nisan 1955'de ölmüştür.

³ Görüp İşittiklerim (Ankara 1951). Müellif, 3 Şubat 1935'de ölmüştür.

⁴ Cavit Bey'in hâtıralarından (Tanin, 14 Ağustos 1945).

⁵ Alman Beyaz Kitabı; Vorgeschichte des Waffenstillstands (Berlin 1919) No. 14 (29 Eylül 1918 telgrafı). Türkgeldi, Mondros, s. 26.

Türkiye'ye müsait görünmesi dolayısıyla -iyi karşıladı⁶. Fakat Avusturya - Macaristan gibi Türkiye de, muhteva bakımından birbirine uygun fakat ayrı teşebbüsleri, müttefiklerini korumakla görevli hükümetler (Almanya için İsviçre, Avusturya - Macaristan için İsveç ve Türkiye için İspanya) vasıtasıyla yapmayı tavsiyeye şayan buldu. Müttefikleri ile anlaşmış olarak Türkiye'nin Madrit Maslahatgüzarı 5 Ekim 1918'de İspanya hükümetine şu notayı sunmuştur⁷:

"Aşağıda imzası bulunan Türkiye Maslahatgüzarı, hükümetinden aldığı talimata binaen, hükümet-i aliyye'nin, Amerika Birleşik Devletleri Başkanından, barışın iadesi işini ele almasını, bütün muharip devletleri bu müracaattan haberdar etmesini ve bunları, müzakerelere başlamak üzere Murahhaslar göndermiye dâvet etmesini rica ettiğini, Amerika Birleşik Devletleri Devlet Sekreterine telgrafla bildirmesini Kırallık hükümetinden niyaz etmekle şeref kazanmaktadır.

"Hükümet-i Aliyye, Amerika Birleşik Devletleri Başkanının kongreye 8 Ocak 1918'de yaptığı hitap ile bundan sonraki beyanatında, bilhassa 27 Eylül nutkunda öne sürmüş olduğu programı, müzakerelere esas olarak almaktadır."

Devlet Sekreteri Lansing bu müracaatı her ne kadar 14 Ekimde almış ve Türkiye'nin Bern Elçisi Fuat Selim 12 Ekimde meseleyi hatırlatmasını (İspanya'lı meslekdaşından?) rica etmişse de⁸ Lansing ancak 31 Ekimde, yani mütarekenin meriyete girdiği gün şu cevabı vermiştir⁹:

State Department, 31 Ekim 1918

"Ekselans.

"Başkana hitaben 17 Ekimde göndermiş olduğunuz notayı kendisine aynı gün sunmayı ihmal etmedim. Hükümetinizin talimatı üzerine, bu notaya, İspanya Hariciye Nazırının 5 Ekimde Madrit'te

⁶ *The Turkish portions of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty* (8 Ocak 1918); Türkgeldi, Mondros, s. 14.

⁷ British and Foreign State Papers, 1917-1919, C. CXI, s. 643; metin, Alman notasına uygundur; halbuki Avusturya - Macaristan notası, bundan ayrılmaktadır (Norddeutsche Allg. Zeitung, No. 511, 6 Ekim; Karl Neiser, Politische Chronik, Viyana 1918).

⁸ Türkgeldi, Mondros, s. 22.

⁹ Hollandsch Nieuwsbüro, 31 Ekim; Taegliche Rundschau (Berlin), 1 Kasım, Abendsausgabe.

Türk Maslahatgüzarından almış olduğu ve Başkanın, barışın iadesi işini üzerine alması, bütün muharip devletleri bundan haberdar etmesi ve müzakerelere başlamak üzere murahhas göndermiye dâvet etmesi hususunda Osmanlı devletinin ricasına Başkanın dikkatini çekmek için İspanya hükûmetinin aracılığını isteyen notayı lef ettiniz. Osmanlı İmparatorluğu hükûmeti, müzakerelere esas olarak, Başkanın 8 Ocak 1918'de kongreye hitabesinde ve bunu takip eden beyanatında ve bilhassa 27 Eylül nutkunda tesbit etmiş olduğu programı kabul etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu hükûmeti, bundan maada, genel bir mütarekenin hemen akdi için teşebbüste bulunulmasını rica etmiştir. Başkanın talimatına uyarak, Amerika Birleşik Devletleri hükûmetinin, Türk Maslahatgüzarının iş'arlarını Türkiye ile halen harb halinde bulunan hükûmetlerin bilgisine iblağ edeceğinden ekselansınızı haberdar etmekle şeref duymaktayım.

Derin saygılarıma itimat buyurmanızı rica ederim.

İmza : Robert Lansing

Ekselans İspanyola Büyük Elçisine

Cevabın gecikmesinin sebebini, İşçi Partisi üyelerinden ve Britanya Nazırlarından Barnes, Londra'da 1 Kasım'da verdiği nutukta bildirmiştir¹¹: "Daha önce imza edebilirdik, çünkü Türkler elimizde idi. Türkler bize 15 gündür barış için rica ediyorlardı. Fakat ilerideki Arap devletinin başkenti Halep şehrini işgal etmedikçe bizim onlarla bir sonuca varmakta bir acelemiz yoktu". Gerçekten de bu şehir, Allenby'nin kitaları tarafından 26 Ekim'de işgal edildi. Bunlar, mütareke imzalanmadan önce, Katma'da Mustafa Kemal tarafından geçici olarak durduruldular¹². Aynı zamanda, Yüksek Harb Şûrasının Mareşal Franchet d'Espérey'ye bir talimatına uygun olarak, Britanya Generali Sir George Milne'in kumandası altında üç kol asker, Türk başkentine doğru yürüyordu¹³.

¹⁰ British and Foreign State Papers, s. 643'e göre "Vaşington'dan 14 Ekim'de verilmiş".

¹¹ Gaston Gaillard, *Les Turcs et l'Europe* (Paris 1920), p. 48.

¹² Büyük Gazi'nin hâtrâtından sahifeler, *Tefrika* : 26 (Hâkimiyeti Milliye, 3 Nisan 1926); *Nutuk III*, s. 259 (vesika 220); Sir Archibald Wavell Allenby (London 1940), p. 289.

¹³ M. Larcher, *La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale* (Paris 1926), p. 542; Türk geldi, Mondros, s. 25.

II. Vali Rahmi'nin ve General Townshend'in faaliyetleri :

Talât Paşa, herhalde haklı olarak, Başkan Wilson'a yapılan barış müracaatına pek fazla bel bağlamadı. İzmir Valisi ve parti arkadaşı Rahmi Bey'in doğrudan doğruya İngilizlere başvurmak hususundaki teklifi ona daha akla yakın geldi. Herhalde Talât'la anlaşmış olarak, Rahmi, Vilâyet yabancı İşleri Müdürü Charles Karabiber ile tüccar Edmond Giraud'yu, 3 Ekimde İzmir'den Midilli'ye gönderdi, bunlar açık denizde, 4 Ekimde, "Liverpool" kruvazörüne bindiler ve 6 Ekimde Atina'ya götürüldüler. Burada hemen Britanya Elçisi Lord Granville'i ziyaret ettiler. Elçi de Türkiye'nin silâhları bırakmaya hazır olduğunu Foreign Office'e telgrafla bildirdi¹⁴.

7 Ekimde, Akdeniz müttefik donanmaları şefi Amiral Gauchet'nin resmen madunu olan Vis Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe, filosu ile hemen Mondros'a gitmesi için Londra'dan emir aldı. Gauchet, daha önce, 1918 Haziranında, Vis Amiral Amet'yi, bir Fransız filosu ile göndermişti. Rivayete göre Calthorpe, 11 Ekimde Mondros'a varınca : "Burada ne yapacağımı biliyorsam şeytan alsın beni götürsün" demiş imiş.

Rahmi Bey'in teşebbüse geçtiği aynı gün (3 Ekim), Townshend, Mısırlı Aziz Paşa'yı görmeye gidiyor, Mısırlı Aziz Paşa da ona çok nüfuzlu mahfillerde (*It was said in influential quarters*) hükümetin İngiltere ile barış yapmak için Townshend'i göndermek niyetinde olduğunun söylendiğini bildiriyor (*sent by the Turkish Government to treat peace with the British Government*). Townshend serbest bırakılması şartıyla bundan daha memnuniyetle yapabileceği hiçbir şey olmadığı (*that he should like nothing better*) cevabını veriyor. İngilizler tarafından, Çanakkale boğazının açılması ve İstanbul'un serbest liman olması şartıyla Türkiye'nin Avrupa veya Anadolu'daki hiçbir kısmının ilhak edilmeyeceği (*no annexation of Turkish territory in Europe or in Turkey in Asia proper*) vaadini koparmayı (*get a promise from the British*) umduğunu ilâve ediyor.

Talât Paşa kabinesi, 7 Ekimde, "İttihat ve Terakki" komitesinin itimatsızlık reyini ve padişahın isteği üzerine istifa etti¹⁵. Townshend

¹⁴ Paul Azan, Les Armistices d'Orient (L'Illustration, Paris, Nr. 4091, 4092, 30 Temmuz ve 6 Ağustos 1921).

¹⁵ Türkgeldi : Görüp İşittiklerim, s. 150. İlk Tevfik Paşa, hükümeti teşkile memur edilmişti.

bunu öğrenince yaveri Tefvik Beye, "Türkiye için biricik ümit, Malinof'u taklittedir" dedi. Malinof, 22 Haziran'da Radoslavof kabinesinin istifasından sonra yeni Bulgar hükûmetini teşkil etmiş, ve bu hükûmet 29 Eylülde Selânik münferid mütarekesini imza etmişti¹⁶. Townshend, 12 Ekimde Müşir İzzet Paşa'nın sadrazam olacağını öğrenerek kendisinden derhal mülâkat istedi ve 15 Ekimde, dostu olduğunu söylediği Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Beye, bir mektupla, esareti sırasında görmüş olduğu iyi muameleye teşekkür maksadiyle, İngiltere ile müzakerelerde Türkiye hükûmetini desteklemek istediğini bildirdi.

III. Sadrazam İzzet Paşa'nın temas denemeleri :

14 Ekimde sadrazamlığa tâyin edildikten sonra, Ahmet İzzet Paşa, Hariciye Nazırı Mehmet Nabi Beyle birlikte, Türkiye'nin Fransa'ya başvurmasının, onun için faydalı olacağı görüşünü müdafaa ediyordu. Bu noktâ nazarlarında her halde, Bern Ataşemiliteri Halil Beyin (Süleyman zade General Halil Sedes) bir raporu ile takviye olunmuş olacaktı. Onun için Paşa, Suriye'de hizmet görürken babası Şam Fransız Konsolosluğunu yapmış olan Banka Direktörü Marcel Savoie'yu Sofya üzerinden Franchet d'Espérey'in karargâhına gönderdi, fakat bu zat oraya kadar varamadı. Onun gibi, miralay Mehmet Bey de, Dedeağaç'ta, Türkiye Fransa ile müzakereye girişmeye selâhiyetli değildir, mülâhazasıyla İngilizler tarafından geri gönderildi¹⁷. Amerika Birleşik Devletleri ile müzakerelere girişmek üzere Hahambaşı Naum Efendi de bir görev aldı ve İzzet Paşa'nın isteği üzerine Paris'e gitti.

Eski düşmanlarla temasa girişmek hususundaki az çok hayalî denemelerden tamamen ayrı olarak, İzzet Paşa, General Townshend tarafından yapılan aracılık teklifini nazarı itibara almamak olamayacağına dair Cavit ile Rauf'un mülâhazalarını ihmal edemezdi. Bunun için 16 Ekimde Meclis-i Vükelâ'da Townshend'den İngiltere hükûmeti nezdinde aracılıkta bulunmasının istenmesini teklif etti ve bu da tasvip olundu. Onun için Townshend'i 17 Ekimde kabule hazır olduğunu bildirdi. General, Büyükkada'dan İstanbul'a geçtiği sırada İzzet Paşa'ya sunacağı şu "şartları" hazırlamıştı :

¹⁶ Sir Sharles V. F. Townshend, My Campaign in Mesopotamia (London 1920) pp. 374 seq. : The Armistice with Turkey; (Türkçe tercümesi : Irak Seferim, İstanbul 1337/1921); Resimli Tarih Mecmuası, Ağustos 1950, s. 296.

¹⁷ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Osmanlı devrinde son Sadrazamlar (İstanbul 1940-1953), s. 1986; M. Larcher, s. 542.

- 1 — Çanakkale boğazının açılması,
- 2 — Mezopotamya ile Suriye'nin Padişahın hükümranlılığı altında otonomisi; (Bavyeyra, Sakronya ve Württemberg gibi bir devletler birliği teşkil etmek üzere),
- 3 — Kafkas devletleri için de aynı hal sureti,
- 4 — İtilâf askerlerinin Mezopotamya ve Suriye'den geri çekilmesi,
- 5 — Trakya hududunun Londra andlaşmasına uygun olması (Midye-Enez),
- 6 — Britanya ve Hint harb esirlerinin hemen serbest bırakılıp İzmir yolu ile Sakız adasına getirilmesi.

Babîlî'de İzzet Paşa, generale, gözyaşlarıyla sordu: İşin içinden nasıl çıkacağız?" sonra ısrarla ilâve etti: "İngiltere'ye karşı savaşmak Enver partisinin bir cinayeti olmuştur. İngiltere, Türkiye'yi Almanya'ya karşı korursa Türk hükûmeti de Çanakkale boğazını açmağa hazırdır." Büyükada'ya dönerken Tonwshend, Bağdat önünde "bir avuç insanla" başaramadığını, şimdi başarmış olmaktan dolayı övünüyordu: Bir kaç güne kadar 20.000 Alman İstanbul'da esir veya Türkiye'den def'edileceklerdi.

17 Ekim akşamı Rauf Büyükada'da onu ziyaret etti; ona İzzet Paşa'nın şu "şartlarını" getirmişti:

- 1 — Türkiye, İngiltere ile dost olmak ve himayesini (*protection*) kazanmak istemektedir.
- 2 — İngiltere Türkiye'ye karşı askerî harekâtı çabucak durduracaktır.
- 3 — Türkiye, İtilâf ordularının işgalindeki araziye Padişahın metbuiyeti şartıyla idare muhtariyetini verecektir. İngiltere bu hükûmet rejimini destekleyecektir.
- 4 — Türkiye siyasî, malî ve sinaî istiklâle sahip olacaktır.
- 5 — Malî buhran halinde İngiltere Türkiye'ye para yardımında bulunacaktır.

İki saatlik konuşma sonunda Rauf, Çanakkale boğazının zorlanmamasına vasıta olmasını Townshend'den diledi; çünkü dedi, "Aksi halde İstanbul'da bir kaos meydana gelir". Gece yarısından sonra şu sözlerle veda etti: "Kısaca bize centilmence muamele ediniz, o zaman biz de size sadık oluruz".

Ertesi gün (18 Ekim) Hariciye Nazırı Mehmet Nabi, Alman Büyükelçisi Kont Bernstorff'a, şifaî olarak, mütareke akdinin zaruretini izah etti. Büyükelçi, 28 Eylül 1916 tarihli zeyl andlaşmanın 3 üncü

maddesine dayanarak protesto etti; bu maddede şöyle denmektedir: “Her iki yüksek âkid, karşılıklı ve umumî olarak, düşman devletlerle münferit barış aktetmemegi taahhüt eder”¹⁸. Fakat Nabi Bey tarafından açıklanan sıkışık durumu takdir ve kabul etti. Gariptir ki İzzet Paşa, İngilizlerin müzakereleri, tabii olarak, selâhiyetnameye tâbi kılacaklarını aklına getirmemekte idi. Böylece Ra'ımi Bey, Townshend'le birlikte 18 Ekimde Bandırma üzerinden İzmir'e geldi, ve her ikisi burada halk tarafından hararetle alkışlandı. Townshend'e verilen vazifeyi mutlak surette gizli tutmak hususunda mutabık kaldığı halde bir Beyoğlu gazetesi, Karasu vasıtasıyla öğrenerek, 19 Ekimde bu haberi neşretmişti.¹⁹ 20 Ekimde Townshend, yaveri Tevfik (Birmen, 1885 - 1963) Bey'le birlikte Midilli'ye vardı ve İzzet Paşa'nın şartlarını derhal Londra'ya bildirdi. Londra'da bu şartları (*fantastic*) olarak vasıflandırdılar. Townshend Mondros'a gitmek ve diğer emirleri orada beklemek direktifini aldı. Bu sırada Amiral Calthorpe'a, barış tartışmalarına girişmemek üzere, Türk hükûmetine mütareke müzakerelerinde bulunmak için tam yetkili bir şahıs (*a properly accredited person*) göndermesi gerektiğini bildirmesi talimatı verildi. İşte Tevfik Bey'in Townshend tarafından geri yollandıktan sonra İzmir'den çektiği telgrafla bildirdiği budur (bak. Callwell Wilson, C. II, s. 139).

IV. İtilâfın hazırlıkları :

Müttefiklerin, Mondros mütarekesi müzakerelerine takaddüm eden hazırlık görüşmeleri hakkında, hükûmetlerin bu husustaki dosya neşriyatı mevcut olmadıkça, kaymakam Paul Azan'ın verdiği mahdut bilgi ile birtakım hâtürata dayanmak zorundayız.

Bunlara göre, daha 7 Ekimde Lloyd George, Clemenceau ve Orlando birlikte Türkiye ile mütareke tasarısını gözden geçirmişlerdi. Clemenceau Bahriye Nazırı G. Leygues ile mutabık bulunuyordu. Ancak Amiral Calthorpe 23 Ekimde 22 Ekim tarihli selâhiyetnamesini ve bir kaç saat sonra da mütareke şartlarını almıştı. Amiral Amet'ye aşağıdaki hususları bildirdi :

1 — Boğazların açılması, Karadeniz'e serbest giriş ve Boğaz tahkimatının müttefikler tarafından işgali,

¹⁸ Carl Mühlmann, Deutschland und die Türkei (Berlin 1929), s. 100.

¹⁹ Yakın Tarihimiz, I, s. 146.

2 — Mayın tarlalarının ve başka maniaların gösterilmesi ve bunların uzaklaştırılmasına yardım edilmesi.

3 — Karadeniz’de (mayın tarlaları ve saire gibi) seyri sefain için önemli bütün bilgilerin verilmesi.

4 — Bütün müttefik harb esirlerinin, Ermeni sivil esirlerin ve enterne edilenlerin İstanbul’da toplam İtilâf devletlerine teslim edilmesi.

Calthorpe öbür şartları değiştirmek hususunda selâhiyet sahibi olduğundan bunları gizli tutmuş. Bundan başka, andlaşmanın girişinde, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında bir anlaşma yazılı imiş, buna göre bu üç devletten Osmanlı hükûmetinin ilk olarak başvurduğu hükûmet, müştereken tesbit edilen şartlara uygun olarak mütarekeyi akde selâhiyetli imiş. Larcher’ye göre, kesin metin 25 Ekimde Paris’te müttefikler arasında tesbit edilmiştir. Bunda Lord Milner İngiltere’yi temsil etmiş. Bu zat, ayın 25 inde, Britanya Genel Kurmay Başkanı Wilson’a Clemanceau’nun “müttefiklerin boğazları kontrolü” esasına uygun olarak Calthorpe tarafından mütareke akdini kabul ettiğini anlatmış. Poincaré hâtıra defterinde 26 Ekim tarihiyle şunu yazmıştır : “Pichon (Fransız Hariciye Nazırı), Lord Milner’i kabul etti, ve onunla ve Clemenceau ile Türkiye meselesi üzerine anlaştı. Her şey, bu günlerde Versailles’da toplanması gereken müttefikler-arası en yüksek konseye bırakılmıştır²⁰.

V. Müzakerelere katılma hususunda Fransızların teşebbüsleri :

Mondros’ta müzakereler esnasında Fransız Bahriye Nazırı, Vis Amiral Amet’nin de müzakerelere katılması için beyhude yere uğraştı. Ona 27 Ekimde, Calthorpe ile temasa geçmesi hususunda talimat verdi, çünkü Bern’de Türkiye elçisi (Fuat Selim), ayın 25 inde Fransız hükûmetinden mütareke için ricada bulunmuştu²¹. Calthorpe, onun müzakerelerde hazır bulunmasını Türkler anlayamayacaklar, diye cevap verdi. Ona Rauf Bey’in selâhiyetnamesini bildiren Britanya amiralliğinin 22 tarihli telgrafını gösterdi.

²⁰ M. Larcher, s. 544, not 1; Sir C. E. Callwell, Fild-Marshal Sir Henry Wilson, His Life and Diaries (London 1927), C. II, s. 143; Raymond Poincaré, Au Service de la France (Paris 1926-1933), C. X, s. 394.

²¹ Notanın metni meçhuldür; tahminen Wilson’un 14 noktası esasına dayanan bir barış talebi olsa gerek (M. Larcher, S. 542) Krş. : Meclisi Mebusanda İzzet Paşa’nın 23 Ekim nutku. (G. Gaillard, s. 40).

Türkler anlaşılan, İtalyanlarla Yunanlıların da kabul edilmemeleri için yalnız İngilizlerle müzakereye girişmek istiyorlardı. Ertesi gece nihayet Paris'te kararlaştırılmış olan şartlar Amet'ye geldi. 28'de Calthorpe ona, Rauf Beyin yalnız İngiltere ile müzakere etmek hususunda selâhiyetli olduğunu yeniden bildirdiğine dair haber yolladı. Ayın 30 unda Amet, Calthorpe'un yalnız başına müzakereye gireceğine dair Fransa ile İngiltere arasında bir anlaşma olduğuna²², bir mütareke akdinden önce her iki hükûmetin anlaşması gerektiğine dair bir telgraf aldı. Amet'nin bu telgrafi verdiği irtibat subayı, Calthorpe'den döndüğü vakit imzalanmış olan anlaşma metnini de beraberinde getirdi²³. Ayın 31'inde ise, Amiral Gauchet, "Ege Denizindeki Britanya kuvvetleri kumandanı, müttefikler adına müzakerelelere girişmeye selâhiyetli değildir" yollu bir telgraf çekti. Ayın 31 inde "Superb" zırhlısında mütarekenin tatbikatı hakkında yapılan konuşmada ise Calthorpe Fransızların Türkiye'de İngilizlerle tamamen aynı haklara sahip olup olmadıklarına dair Amet'nin sorusunu üç defa müspet cevaplandırdı.

Paris'te, 30 Ekimde Cumhurbaşkanı Poincaré ile Başvekil arasında dramatik bir konuşma olmuştu. Başkan, hâtırında bunun hakkında şöyle yazmaktadır²⁴:

"Çarşamba 30 Fkim, Clemenceau bana dedi ki.. Bugün de Lloyd George ile pek şiddetli, hattâ sert bir münakaşa oldu. Türkiye ile mütareke mevzubahs oluyordu. Mütarekenin bizim amiralimiz tarafından da imzalanmasını temin edemedi. Bunu istemişim. Lloyd George şu cevabı verdi: "O halde İtalyanlarla Portekizlere de imza ettirmek icabeder. "Britanya ordusunun karada kumandamız altında harbettği halde hiç bir mütarekenamenin İngilizler tarafından imza edilmeyeceği, halbuki büyük Britanya'nın kâfi derecede zafere yardım ettiği mukabelesinde bulundu. Balfour'un itidal ve istikametine istinat ediyordum. Her ikisinin de Bahri Sefid kumandanlığı hakkındaki itilâflarımızı bilmedikleri anlaşılıyor. Zaten bana "bu saatte mütarekename imzalanmış olacaktır" dediler. Ben de her şeyi terkettim.

²² Clemenceau, Calthorpe'a selâhiyet verilmesi hakkındaki muvafakatini, şifahen vermiş olacak. Bu keyfiyet, onun başka önemli kararlardaki davranışına (Franchet d'Esperey'in selâhiyetlerinin tahdidi, Musul'un Britanya manda sahasına sokulması) uymaktadır.

²³ Türkgeldi, Mondros, s. 39, 55, 62.

²⁴ R. Poincaré, Hâtırat, cilt 10, s. 396.

“Çok can sıkıcı bir şey” diye cevap verdim; “Şarkta prestijimizi yıkmayı hedef tutan bir entrika ile karşı karşıyayız”. Clemenceau evet diye sözü aldı ve “temin ederim ki çok keskin davrandım” dedi. — Öyle ise, Türkiye ile mütareke mi yapacağız” dedim. “Bu mütareke herkesden çok İngilizlerin işine yarayacaktır.”

Azan, buna dayanarak, İstanbul’da yüksek komiserliğe tayin edilmiş olan Amiral Calthorpe ile Amet arasında, ve iki başkumandan: Sir George Milne ile Franchet d’Espérey arasında başgösteren fikir ayrılıklarına işaret etmektedir; ona göre bu, İngilizlere, yalnız Türkler nezdinde değil, fakat Osmanlı devletindeki azınlıklar nezdinde de zarar getirmiştir. İngilizleri kavrayan, hâkim mevkiye sahip olma arzusu, müttefiklerin siyaseti için, de, İngiltere’nin itibarı bakımından da faydalı olmamıştır. Bu hatanın menşei Britanya hükûmetinin, mütareke akdindeki hareketinde aramak gerekir.

VI. Damat Ferit ile Mehmet Vahidettin’in rolleri :

Cephelerin çökmesinden az sonra Talât Paşa hükûmetinin değiştirilmesini istemiş olan Damat Ferit Paşa, 22 Ekimde İzzet Paşa’ya Harbiye nezaretinde şöyle demiştir: “Muhabere ile olmaz. Hemen murahasalarımızı hududa göndererek ilk tesadüf edilecek mülâzıma dehalet lâzım gelir”. Ertesi gün, Tevfik Bey’in, selâhiyetli bir murahasalar heyetinin gönderilmesi hususunda İzmir’den çektiği telgraf gelince, İzzet Paşa hemen Padişahın yanına gitti. Padişah ona kimi göndermek istediğini sordu. Paşa, Nurettin Paşa’nın, Genelkurmayda kaymakam Sadullah Bey’in ve Hariciye müsteşarı Reşat Beyin adlarını sayınca, VI. Mehmet: “Asker göndermek münasip olur mu? Yekdiğerinin kanını döken bir sınıf müntesibi, nasıl muhasematı tatil eder? Ben, Ferit Paşa’nın gönderilmesini teemmül ediyorum.” diye cevap verdi. İzzet Paşa hemen : “Aman efendimiz, bu zat mecnundur. Bu misilli vezaif-i mühimme kendisine tahmil olunamaz” dedi ise de Vahidettin niyetinde ısrar etti.

24 Ekimde İzzet Paşa, Damat Ferit Paşa’yı Heyet-i Âyanda gördü ve Damat programını ona şöylece açıkladı : “Amirali (Calthorpe’u) görür görmez devletin temamiyet-i katiye-i mülkiyesi esası üzerinde mütareke akdini teklif ederim. Amiral bunu kabul etmezse hemen bir sefîne-i harbiye isteyip doğruca Londra’ya giderim. Oraya vasil olunca İngiltere kiralı ile mülâkat ederek (ona) “ben senin babanın kadîm bir dostu idim, arzularımın kabulünü senden beklerim”

diye (bir tezkere ile) teklifatımızı kabul ettiririm. Bu suretle İttihatçıların düşürdüğü girdaptan devleti tahlis edebilirim". Damat Ferit Paşa bavullarını hazırlamıştı ve ertesi gün "Ertuğrul" yatı ile Rum Patrikliğinin sekreteri Karatheodori ile Bandırma'ya hareket etmek istiyordu.

İzzet Paşa, Padişaha bu gibi cinnet eseri şeyleri söyleyen bir insanı göndermekten vaz geçilmesini bir kere daha rica etti. Vahidettin" biz onu hüsn-ü idare ederiz sözleri ile bir defa daha ısrar edince, İzzet Paşa Babiâli'ye koştı; burada Vükelâ Meclisi toplantı halinde idi. Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey'in tâyininin teklif edilmesi oybirliği ile kararlaştırılmıştı ve bunu Padişah, hiç istemiyerek kabul etti. Memnuniyetsizliğine işaret olarak da Rauf Beyi ancak mütarekeden sonra 8 Kasım Cuma günü selâmlığın bitiminde kaşları çatık olarak (çin-i cebîn göstererek) kabul etti²⁵.

VII. Mütareke hakkında İstanbul'da verilen hüküm :

İzzet Paşa, 27 Ekimde Mondros'tan telgrafla bildirilen Calthorpe'un mütareke şartlarını Padişaha arz edince, Padişah şöyle dedi: Çok ağır olmalarına rağmen bunları kabul edelim, İngilizlerin bir kaç asırlık dostluğunun ve şarkta hayırhah siyasetlerinin değişmeyeceğini tahmin ediyorum, Onların müsaadekârlıklarına sonra mazhar oluruz".²⁶ Hiç şüphesiz Mondros müzakereleri, "nazikâne ve mülâyimane bir tarzda cereyanı ile"²⁷, Mareşal Foch'un Retondes'de (Compiègne) Alman murahhaslarına gösterdiği sert muameleden esash surette farklı idi. Rauf Bey de devlet sekreteri Erzberger'den çok daha ziyade mülâyimleştirici şartlar elde etmeğe muvaffak olmuştur. Görünüşe göre Türklerin Alman ve Avusturyalı silâh arkadaşları lehinde şövalyece durum almaları, Calthorpe'a tesir etmiş olacak. Onun içindir ki, ilkin bunların teslimi istenmiş iken, bundan vazgeçmeği hemen kabul etmiş ve bir ay içinde yurtlarına nakledilmelerine (madde 19) muvafakat etmiştir²⁸. Fakat Nabi Bey'in, 2 Kasımda yapılan basın konfe-

²⁵ Türkgeldi, Mondros, s. 29 dev. Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s. 147, 153 dev.; İnal, Son Sadriâzamlar, s. 1987 dev., 2035; Lütfi Simavi, Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halefinin Sarayında gördüklerim (İstanbul 1340/1924), C. II, s. 174.

²⁶ Azan : "L'Illustration" Nr. 4092, 6 Ağustos 1921.

²⁷ Türkgeldi, Mondros, s. 33 dev.

²⁸ Aynı eser, s. 33, 44, 46, 58, 66 ("Siz centilmen bir milletsiniz"), 72. İngilizce orijinal metin : British and Foreign State Papers, Vol. CXI, pp. 611-613; Eliot G. Mears, Modern Turkey (New York 1924), pp. 624-626.

ransında, Osmanlı devletinin hükümlerine dokunulmadığını iddia etmesine karşılık, Mustafa Kemal, 7 inci maddenin, bütün Türkiye'yi işgal etmek için bahane olarak kifayet ettiğine haklı olarak işaret etmiştir²⁹. Her halde mukadderat, Calthorpe'u, 30 Ekimde Rauf'un yönelttiği soruya cevaben imzalanan andlaşmaya sadık kalınacağına dair verdiği sözü, 14 Mayıs 1919 'da çiğnemeye (Yunanlıların İzmir'i işgalini bildirmesi) zorlaştırmıştır³⁰.

Mamafih Calthorpe, Damat Ferit Paşa'nın teklifi üzerine Mustafa Kemal'in Samsun'a gönderilmesine muvafakat etmekle, Türk milletine en büyük hizmeti görmüştür³¹.

* * *

Eklenti :

Bu makale basılmak için beklediği sırada Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından Emekli Kurmay Albay Tevfik Bıyıklıoğlu'nun hazırladığı "Türk İstiklâl Harbi, I : Mondros mütarekesi ve tatbikatı (Ankara 1962) yayımlandı. Bu eserde makalemizi tamamlayıcı metinler vardır. Özellikle "İzzet Paşa'nın şayanı dikkat 19 Ekim 1918 tarihli beyannamesi (s. 28) ve "Osmanlı Mütareke Heyetine verilen Talimat (s. 31)".

²⁹ Vakıf, Nr. 370, 3 Kasım 1918; Türkgeldi, Mondros, s. 68; Nutuk I, 256 dev.

³⁰ Midillili Ahmed (Atman), Türk İstiklâl Harbinin başında Milli Mücadele (Ankara 1928), s. 4 dev.

³¹ Sir Andrew Ryan, The Last of the Dragomans (London 1951) p. 131.